

**VAN PALEIS IN DE MOERASSEN
TOT EILAND IN DE WATERWIJK
De Wase en Gentse Boudelo-abdij**

PAUL PAS

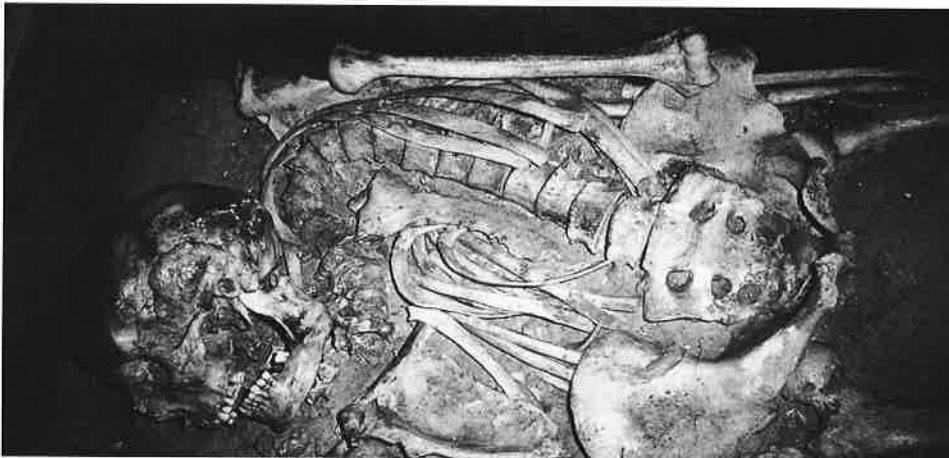
**LOUIS ROELANDT EN DE
ROOFBOUW OP BOUDELO**

GUIDO DESEIJN

**IN HET KADER VAN DE
ZONDAGEN VAN ONS
INDUSTRIEEL VERLEDEN
2000:
TUINEN VAN EDEN
VAN KEIZER KAREL TOT HEDEN**

DE WASE EN GENTSE BOUDELOABDIJ VAN PALEIS IN DEMOERASSEN TOT EILAND IN DE WATERWIJK

door Paul Pas

Skelet van een zwaar gebochelde man, aangetroffen op de abdijsite in Klein-Sinaai. De levens- en arbeidsomstandigheden waren waarschijnlijk zo hard dat misgroeiingen aan het skelet vaak voorkwamen. Opvallend is de aanwezigheid van een vrijwel gaaf gebit

(Stedelijk Museum Sint-Niklaas, Boudelozaal, III 30, foto auteur).

Elke laatste zondag van de maand gaat in het MIAT een voordracht of wandeling door met als doel ons verleden vanuit industrieel-archeologische hoek te belichten.

In 1992 ging de cyclus KLEUR door. In 2000, jaar van de grootse Keizer Karelvieringen belichten we het industrieel aspect van de tuinbouw onder de titel 'Tuinen van Eden, van Keizer Karel tot heden'. Het wordt een boeiende reeks waarvan we hopen regelmatig de neerslag in ons TIC te publiceren. Paul Pas bijt de spits af met zijn bijdrage over de Gentse Boudeloabdij waarbij de Botanische tuin is ontstaan.

Op 2 oktober 1187 veroverde Saladin, sultan van Egypte en Syrië, Jeruzalem op de kruisvaarders. Slechts drie steden en een paar vestingen bleven in handen van de westerse kruisvaarders. Er werd dan ook in het Westen reeds geruime tijd gepraat over het inrichten van een nieuwe kruistocht. Ridders, kloosterlingen, vrije mannen en laten gaven gevolg aan de oproep van paus Clemens III en scharden zich onder de banieren van de Franse, Engelse en Duitse koningen (Filips II August, Richard Leeuwenhart, Frederik Barbarossa). Een direct gevolg hiervan was dat ook in onze contreien een acuut tekort was ontstaan aan arbeidskrachten, nodig voor de bewerking van akkers en velden. Samen met uiterst slechte klimatologische omstandigheden en natuurrampen leidde deze ontvolking tot zware hongersnood, onder

meer in het Gentse en vermoedelijk ook binnen de muren van de Sint-Pietersabdij. Wellicht als gevolg van deze crisistoestand verliet de benedictijnermonnik Boudewijn van Boekel deze Gentse abdij.

Boudewijn zou eerst verbleven hebben in de kleine priorij van Lewisham in Zuid-Oost-Londen, allicht een bijhuis van de Sint-Pietersabdij. Hier had het leven zich na de zware hongersnood van 1183 in Engeland en Wales nagenoeg hersteld en de monnik werd onderricht in de knepen van ontginnen, bouwen en andere overlevingstechnieken. Rond 1193 en ten laatste in 1197 keerde hij terug naar Vlaanderen en midden in de bossen en moerassen van Klein-Sinaai vestigde hij zich met toelating van de Gentse abt in een kluis, opgetrokken op de plaats Boude-lo. Deze site was reeds in de prehistorie bewoond en behoorde op

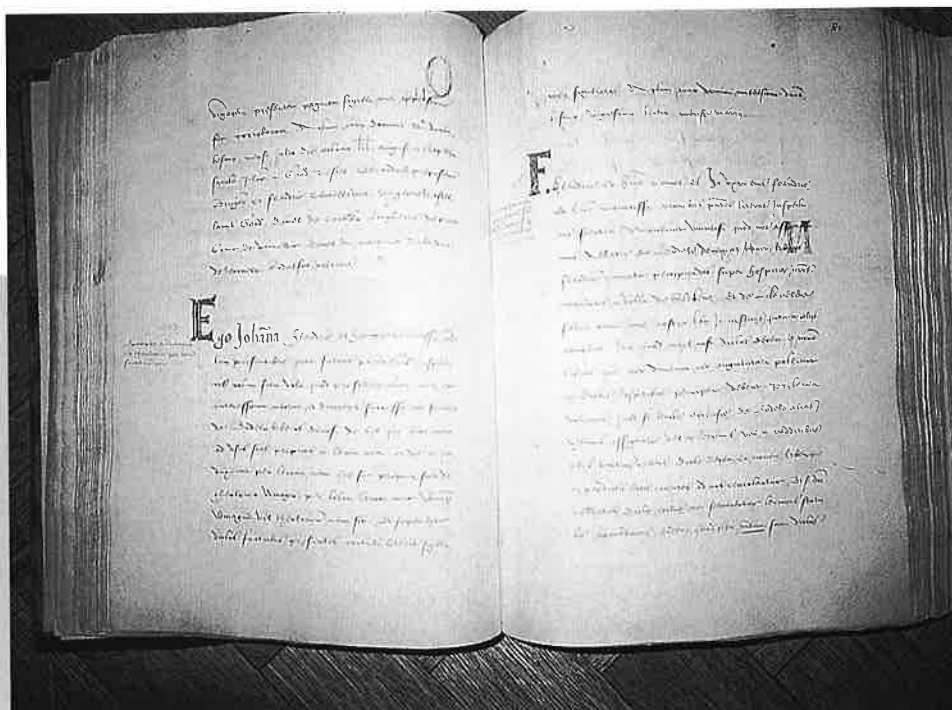
het einde van de twaalfde eeuw toe aan graaf Boudewijn IX. Monnik Boudewijn kreeg volgelingen en met hun hulp trok hij een bescheiden bedehuis en misschien wel een kloostertje op. In 1204 verhiel de graaf het convent, dat reeds op 25 juli 1200 van hem een belangrijke schenking had ontvangen, tot abdij, met vrijstelling van grafelijke rechten. Bisschop Goswinus van Doornik gaf op zijn beurt zijn toestemming van zodra 12 geletterde koormonniken konden onderhouden worden.

Balduinus de Bocla wou geen cisterciënzer worden, misschien wel omdat een tijdgenoot heel onvriendelijke verzen had geschreven over abt Bernardus van Clairvaux (niet de stichter). Deze man bezocht namelijk onze streken, onder meer de benedictijnerabdij van Affligem. Zijn preektalent had felle kritiek uitgelokt bij magister Nivardus, Gentenaar en de vermoede-

lijke auteur van de Latijnse Isengrimus, de voorloper van het Reinaert-epos.

In 1215 of 1216, na de dood van abt Boudewijn, nam zijn opvolger Gerard (na Impinus en Emilius, extranea want benedictijnen) de regel van de cisterciënzers aan. Hoewel de abdij ook vrijgesteld was van kerkelijke tienden volgde een aantal jaren van zware handenarbeid en permanente strijd tegen de armoede, terwijl nieuwe schenkingen vanwege gravin Johanna, bisschop Walter van Doornik en de kleine plattelandsadel (vooral moeren en wastines) het tij niet onmiddellijk konden doen keren. De abt van Clairvaux gaf zelfs de *paternitas* door aan de abt van Cambron *propter rerum omnium penuriam*.

Pas begin de jaren twintig veranderde de situatie: de abdij begon zich materieel beter te organiseren

Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, schenkt op 25 juli 1200 dertig bunder goed bebouwbare grond, een weide en een molen met sluis, genaamd Coudenborne, een vijver en uitgestrekte bossen aan het convent van Boudelo

(afschrift uit 1544, R.G., Archief Abdij Boudelo, nr 8 ff 80-81; foto auteur).

en haar grondgebied werd voortaan ingedeeld in 'abdijgronden' met rechtstreekse uitbating en 'fundatiegronden' met een apart uitbatingsregime.

Driebuithoeven (*grangriae*), rond Boudelo zelf, in Otene en in Lamswaarde (Zeeland), met hun bijbehorende stallen, schuren en woonplaats voor de lekenbroeders zouden voortaan een voornamelijke rol spelen. Er werd een soort stelsel van dienstbaarheid ingevoerd, de *familia* van Boudelo, die samengesteld was uit wereldlijke personen, gehecht aan de dienst van de abdij en gevestigd binnen haar muren of in een van de uitbatingscentra. Mannen zowel als vrouwen werden lid van

de familia door zelfovergave of wanneer een heer zijn servus of serva als tributarius overdroeg. Tegelijk deed reeds vroeg de Boudelopoorte haar intrede, een soort financiële en sociale opvang van de talrijke armen.

In 1223 werd aangevangen met de bouw van een nieuwe kerk (31 op 70 m) op een nieuwe locatie, de plaats Tonghert aan de Durme.

De moord door een lekenbroeder op abt Theodoricus in 1226 leidde ertoe dat van hogerhand het aantal lekenbroeders drastisch verminderd werd, eerst tot 5, later tot 15. Bij gebrek aan eigen 'werkpaarden' zocht de abdij daarom naar andere vormen van inkomsten uit haar agrarisch bedrijf.

Goed halfweg de dertiende eeuw bezat de abdij immers reeds meer dan 2.000 ha gronden, grotendeels uit schenkingen. Veelal ging het hier om woeste, nog onontgonnen terreinen. Het aantal zelf uitgebatede gronden, de *reserve*, nam door het gebrek aan lekenbroeders aanzienlijk af, terwijl de verpachte gronden, de *tenures*, sterk in aantal toenamen. Op deze laatste waren leken aan het werk en een groot deel van hun opbrengst ging voortaan onder allerlei vormen naar de abdij: zijnde cijnsen en renten, verwerfde nieuwe eigendommen tegen lijfrente, verpachtte ze tegen helftwinning of huur.

Op het einde van de dertiende eeuw verwerfde de abdij in Sinaai ook het Hof van Lysdonck van de gezusters Tyncke, dat later zou uitgebouwd worden tot een riant buitenverblijf voor de abten.

De abt was ondertussen pater geworden van Nieuwenbos of Nonnenbos, en van de Bijloke. Tussen het einde van de twaalfde en het midden van de dertiende eeuw omvatte het gedeelte van de Zuidelijke Nederlanden dat kan vergeleken worden met het huidige België immers reeds 15 monialenabdijen (= 4,4 vrouwenkloosters tegen 1 mannenklooster) en de *paternitas* werd steeds waargenomen door mannelijke abten.

In 1259 huurde abt Jacob van Moneta van de stad Gent tegen een eeuwigdurende cijnspacht van 40 schellingen nieuw Vlaams per jaar een huis met grond en hof, gelegen op het schiereiland tussen Leie en Otto-gracht, de Gentse Waterwijk. Het was zijn bedoeling een veilig toevluchtsoord te hebben binnen de muren van het ongenaakbare Gent. Deze refugie kreeg na

De Scheldegotische vormtotaal, zoals hier voorgesteld in een krulkapiteel en een klauwbasis in Doornikse steen, liep halfweg de dertiende eeuw stilaan ten einde.

(foto auteur)

Bakstenen fragmenten van vensterstijlen, dakpannen, enz., afkomstig van de voormalige abdijgebouwen. Vaak werd om de kosten te drukken de baksteen gesicleerd en geverfd in zandsteenkleur zodat een pseudo natuursteen ontstond. Reeds in 1223 had gravin Johanna aan de abdij twee bunder grond geschonken om 'stenen te bakken'

(Stedelijk Museum Sint-Niklaas, Boudelozaal, uitstalkast, foto's auteur).

verbouwingen al spoedig de naam *huus van Baudeloo* en ze lag op de hoek tussen de huidige Ottogracht en de Boude-lostraat, in de richting van de Steendam begrensd door het Hof van Overwaele en het hof van Herzele. Daarnaast bestonden reeds refugies te Antwerpen en Stekene.

Ondertussen waren de monniken zich ook met cultuur gaan bezighouden: Diederik van Assenede, monnik van de abdij, is de vermoedelijke auteur van de in het Diets opgestelde *Beatrijs-sproke*. Aan hem wordt ook de romance *Floris ende Blancefloer* toegeschreven waarin hij in enkele versregels zichzelf vereeuwigt. Een andere monnik, Willem Priorolus, de kleine prior, die perfect Latijn, Frans en Diets sprak, zou binnen de abdijsmuren het schitterende epos *Van den vos Reynaerde* geschreven hebben, zich

baseerend op de *Isengrimus* en op latere Noord-Franse verhalen, bekend als de *Roman de Renart*.

In de veertiende eeuw werd het abdijbezit nog verder uitgebreid, onder meer met twee nieuwe refugies in Hulst en Brugge. Er moest steeds minder ontgonnen worden en nieuwe moergronden werden vaak zonder de grond aan de abdij verkocht, met andere woorden enkel voor de turfexploitatie. Bovendien kregen de jongste schenkingen, die steeds zeldzamer werden, steeds meer het karakter van een verkoop tegen lijfrente.

Met toelating van de Vlaamse graaf, met wie zij in uiterst goede verstandhouding leefden, legden de monniken een kanaaltje aan tussen Klein-Sinaai en Hulst, dat hun Gentse refugie beter bereikbaar moest maken voor de aanvoer van vlas, graan en andere produc-

ten uit hun uitgestrekte bezittingen in de Vier Ambachten en Zeeland.

Toen in 1315 de abt weigerde samen met de Gentenaars en de andere kloosters van Vlaanderen front te vormen tegen de Vlaamse graaf, werd dit hem niet in dank afgenomen, temeer omdat in de jaren die volgden de abdij en haar Lysdonckhof regelmatig de favoriete verblijfplaats werden van de Vlaamse graaf tijdens diens jachtpartijen, zijn intredes of zijn bezoeken aan het Waasland. Het was een periode waarin het conflict tussen de Vlaamse steden en Lodewijk van Nevers en later zijn zoon Lodewijk van Male zich steeds scherper profileerde. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in 1381 en 1383 de abdijgebouwen en ook de kerk werden verwoest door de Gentse Witte Kaproenen onder leiding van Raes van de Voorde en Frans Ackerman, pionnen in de

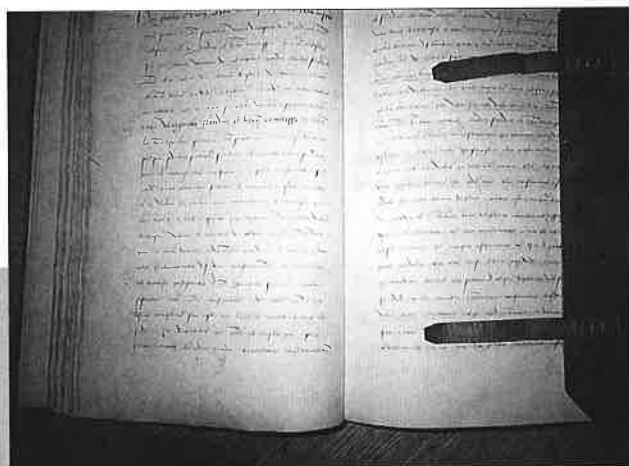
strijd tussen Filips van Artevelde en Lodewijk van Male. Toen ook de Fransen in 1385 de streek van de Vier Ambachten verregaand plunderden was het hek helemaal van de dam: de abdij en haar grondbezit bevonden zich in een rampzalige toestand, die nog verergerde toen een jaar later abt Gerard van de Sijpe, die in 1379 het Urbanistisch Manifest tegen Avignon-paus Clemens VII had ondertekend, als gevolg van het kerkelijk schisma (1378) naar Brabant moest vluchten. In Otene en Lamswaarde waren ondertussen de buitenhoeven opgedoekt, wat inhield dat het op die plaatsen voortaan gedaan was met elke vorm van rechtstreekse uitbating.

Tot aan de Ottogracht waren bijna alle gronden langsheen de Boude-lostraat ondertussen abdijbezit geworden, evenals het Hof van Overwaele.

Beatrijs Tyncke, parochiane van Sinaai, schenkt al haar goederen van het Lysdonckhof in aalmoes aan de Boudelo-abdij, mits levenslang vruchtgebruik voor respectievelijk haarzelf, haar broer Boldyn, monnik van de abdij, en de kinderen van haar overleden broer Hugo

(afschrift uit 1544, onder koptitel 'Synay', R.G., Archief Abdij Boudelo, nr 8, f. 167, foto auteur).

Margaretha, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, neemt abt, convent, klooster en goederen van Boudelo onder haar bescherming

(afschrift uit 1545, R.G., Archief Abdij Boudelo, nr 10 ff 102-103, foto auteur)

In 1391 werden aan de Gentse refugie belangrijke verbouwingen uitgevoerd, misschien een eerste aanwijzing voor het feit dat het convent van Sinaai belangrijke plannen in petto had voor de Gentse site. Ondanks zijn verdiensten voor de abdij werd abt Gerard, hoewel hij uiteindelijk toch Clemens VII erkende, afgezet.

Overigens bezat de abdij op het einde van de veertiende eeuw ruim 30 eigen huizen in Gent, waarvan meerdere in de wijk Vogelenzang, achter het klooster van de augustijnen. Al bij al bleek de abdij op het einde van de veertiende eeuw een verstandig beleid te voeren, gebaseerd op verschillende vormen van verpachting.

In het begin van de vijftiende eeuw veroorzaakten zware overstromingen vanuit de

Braakman, een uitstulping van de Westerschelde, een nieuwe malaise bij de kloostergemeenschap, die nu niet alleen werd geconfronteerd met het verlies van een groot aantal vruchtbare gronden, maar ook nog steeds moest aankijken tegen de uitgebrande en nog lang niet herstelde ruïnes van ruim twintig jaar ervóór. Pas onder abt Daniël Militis begon de abdij tegen het einde van de jaren twintig aan een langzame comeback, maar in 1452 sloeg het noodlot opnieuw toe: onder leiding van Jan de Vos brachten de Gentse Groententers opnieuw grote schade toe aan de streek van Zeeuws-Vlaanderen, Hulst en Axel. De abdijgebouwen, die een maand ervoor al erg hadden geleden onder de inkwartiering van de troepen van hertog Filips de Goede, werden op de kerk na compleet verwoest.

Abt Jan de Blockscoemakere was op dat ogenblik naar Mechelen gevlucht en zijn achtergelaten convent was verdwenen in de diaspora, de *dispersio conventus* waartoe het Generaal kapittel naderhand besloot.

Toch begon onder abt Lieven d'Hooghe rond 1460, met medewerking van de hertog, een nieuwe bloeiperiode, tijdens dewelke de abdijgebouwen en de kerk in gotische stijl werden hersteld. De oorlog tussen aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk en de Vlaamse steden bracht echter opnieuw schade toe aan de abdiydomeinen en in 1488 was het weer de beurt aan de Gentenaars, die Assenede, Kaprijke en Lembeke brandschatten, inbegrepen de abdiydomeinen aldaar.

In 1497 verbleef aartshertog Filips de Schone naar

aanleiding van zijn blijde intrede in de ondertussen luxueus opgeknapte abdijrefugie van Hulst. Ook zijn zoon Karel V was de abdij van Boudelo erg genegen. Hij verbleef er verschillende keren, zoals in 1531, toen hij er de hoofdschepenen van het Land van Waas ontving. Het Hof van Lysdonck bood hem eveneens onderdak, een eerste keer in 1530 en in 1540 nog tweemaal, eerst samen met zijn broer Ferdinand, nadien met zijn zuster Maria van Hongarije toen ze samen na de Carolijnse Concessie op weg waren naar Antwerpen.

Demonniken hadden ondertussen in Genthun refugie uitgebreid met verschillende grote constructies. De Brugse refugiedaarentegen werd opgedoekt omdat de handelsactiviteit van het convent in die stad er nagenoeg was stilgevallen.

Met behulp van voor het merendeel geel en rood geglazuurde tegels en stempeltegels met ingedrukt motief werden geometrische vloertekeningen uitgewerkt in de Boudeloge bouwen. Draken, lopende honden, griffioenen, arenden, e.d. wisselden elkaar af
(Stedelijk Museum Sint-Niklaas, Boudelozaal, uitstalkast, foto auteur).

Onderste helft van een vrouwenbeeld en mantorso met gedrapeerde keuvel, Ledische zandsteen, eerste helft zestiende eeuw

(Stedelijk Museum Sint-Niklaas, Boudelozaal, uitstalkast cat. nr 179 en 180, foto auteur).

(rechts) Notities en rekeningen i.v.m. de verkoop van gebouwen in de abdij op 13, 14 en 15 oktober 1578

(R.G., Archief Abdij Boudelo, nr 1412 en 1435, foto auteur)

In 1544 en 1545 stelde Matthias Edanus (Vanden Eede) de *cartularia* op, waarin tal van oorkonden en charters van de abdij werden gekopieerd. Sommige originelen zijn later verloren gegaan. Matthias was een clericus uit het bisdom Doornik en hij werd hiertoe pauselijk en keizerlijk aangesteld en door de Raad van Vlaanderen toegelaten als *notarius publicus*. Ook in 1544 verwierf Vincent Impens als 25ste cisterciënzerabt van Boudelo het recht de mijter te dragen. Het vervaardigen van de mijter kostte overigens de reusachtige som van 1448 pond.

In 1562 werd Jacob del Rio abt. Zware overstromingen teisterden in 1570 de abdijbezittingen in de streek van de Vier Ambachten en een blikseminslag gevolgd door brand bracht zware schade toe aan de abdijkerk.

Het losbreken van de Spaanse Furie in 1576-77 dwong de abt uit te wijken naar Keulen, kort vooraf in augustus 1578 de Gentse calvinisten onder leiding van Servaas van Steelandt, opperintendant van het Land van Waas en van de Vier Ambachten, de abdij verregaand kwamen plunderen. Van verwoesting van de gebouwen was evenwel geen sprake want nog hetzelfde jaar werden ze gedurende een monsterverkoop van 5 dagen door het Gentse calvinistische stadsbestuur, dat de abdij een schatting van 1.500 gulden had aangesmeerd, openbaar verkocht. De op 31 december 1578 afgesloten Godsdienstvrede van Gent bepaalde echter dat de ontvreemde goederen dienden te worden teruggegeven.

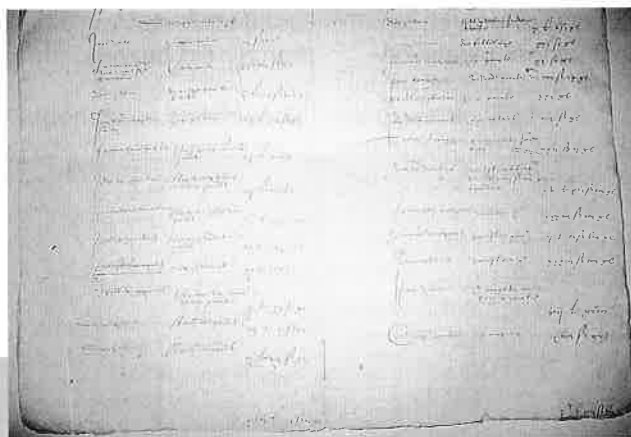
Het is dan ook op zijn minst bevreedend dat in

1584, na de bevrijding van Gent en het Land van Waas door Alexander Farnese, hertog van Parma, het voltallige convent onder leiding van abt Jacob zich opnieuw verzamelde in de intact gebleven refugie van Gent en niet terugkeerde naar de ongeschonden moederabdij in Klein-Sinaai. Feit is dat op dat ogenblik de refugie te Brugge opgedoekt was, deze van Antwerpen was te klein en die van Hulst en Sint-Niklaas waren verwoest. Hadden de monniken bovendien teveel schrik gekregen voor de permanente dreiging van de calvinisten vanuit Zeeuws-Vlaanderen en zochten zij daarom dan toch maar bescherming binnen de muren van het hun vijandiggezinde Gent, alsof zij van twee kwaden het minste wilden kiezen...

Vaststaat dat vanaf dat ogenblik de monniken in

versneld tempo rond de Gentse refugie huizen en gronden aankochten, een strategie die ze zouden voortzetten tot diep in de achttiende eeuw. Dat de refugie via de bestaande waterwegen een uitstekende verbinding had met het vroegere klooster te Klein-Sinaai en met de aldaar gelegen domeinen was uiteraard meegenomen.

Teruggevonden rekeningen tonen aan dat de abdijgebouwen in Klein-Sinaai in de loop van de zeventiende eeuw systematisch werden verkocht en ontmanteld, gedeeltelijk om met dit materiaal verbeteringen uit te voeren aan de Gentse refugie, die in 1602 het statuut van abdij verwierf. Het abtskwartier werd verfraaid, de kerk werd verbouwd en uitgerust met een orgel van Peter Van der Hagen. Het aanpalende hof van Herzele werd aangekocht

Sierschotel met wapenschild van abt Willem van Wymeersch (1486-1491), teruggevonden in de abdijvijver. Abt Willem was als zoon van de deken van de Gentse wevers door deze laatsten bijna met geweld opgedrongen aan de abdij

(Stedelijk Museum Sint-Niklaas, Boudelozaal, uitstalkast, foto auteur).

in 1609. Een renteboek uit die tijd vermeldt te Gent abdijbezittingen op *Voghelsanghe, Tussenpoorten aan 't Slusekinen supra Minnebrugge*.

In de kerktoeren werd een eerste bescheiden beiaard met een *wekkering* van 6 kleine klokken en een grotere klok voor de *uurslag* opgehangen. Men begon ook aan de bouw van een nieuw monasterium (klooster in renaissancestijl rond vier binnenplaatsen op de hoek Ottogracht-Boudelootstraat. Dit alles kon zonder problemen bekostigd worden met de steeds toenemende opbrengsten van de abdiydomeinen.

Via een hekken bereikten de monniken vanuit hun klooster de abdiyd tuin, een volledig ommuurde lusttuin die zich uitstrekte tot aan het *vaardeken bachten den hof van de prelaten*, die opgesmukt was met bloemperken en palmen als boording, terwijl dure bomen in houten kuipen het geheel sierden. Bruggetjes over

het *vaardeke* leidden naar de achterste hof, die erg onregelmatig was van vorm omdat hij hier en daar diep ingesneden was door de keuken, de brouwerij, de stallingen en de huizen langsheen de Boudelootstraat. Deze hof diende op de eerste plaats als groenten- en kruidentuin en als bleekveld, maar omvatte ook het kerkhof, bestemd voor de monniken en het vast personeel. Elk graf was aangeduid met een eenvoudige steen waarin de naam, overlijdensdatum en leeftijd van de monnik of lekenbroeder waren gegrift.

Naast de lusttuin lag als een wig binnen de Boudelotuin de hof van de Engelse jezuiten, 29,5 roeden groot. Deze orde had immers in 1623 van de abt van de Sint-Pietersabdij de toelating gekregen een kerk met aanpalende kloostergebouwen op te trekken aan de Steendam. De jezuiten hadden bovendien een doorgangsrecht doorheen de Boudelotuin naar de Oude Vest.

In 1636 startte abt Johan d'Ysembaert de bouw van een nieuw abtshuis, dat op het gelijkvloers een grote en een kleine audiëntiekamer omvatte, naast een bibliotheek, een kapel, spreekkamers en een *comptoir* met archiefkamer. Boven bevonden zich 13 slaapkamers en gastenkamers.

Judocus Horenbaut, een monnik van de abdij, had ondertussen het *calendarium* van Boudelo voltooid, een boek van 97 folio's waarin zonder onderbreking alle namen van weldoeners en heiligen van Boudelo werden bijgehouden. Ook de gedachtenis van familieleden van monniken en de overlijdensdag van monniken en lekenbroeders werden erin opgenomen, maar zonder het overlijdensjaar erbij te vermelden. De lijst van de inkledingen maakte het werk volledig, temeer omdat er vanaf 1605 ook in meegedeeld werd onder welke abten de inkledingen plaatsvon-

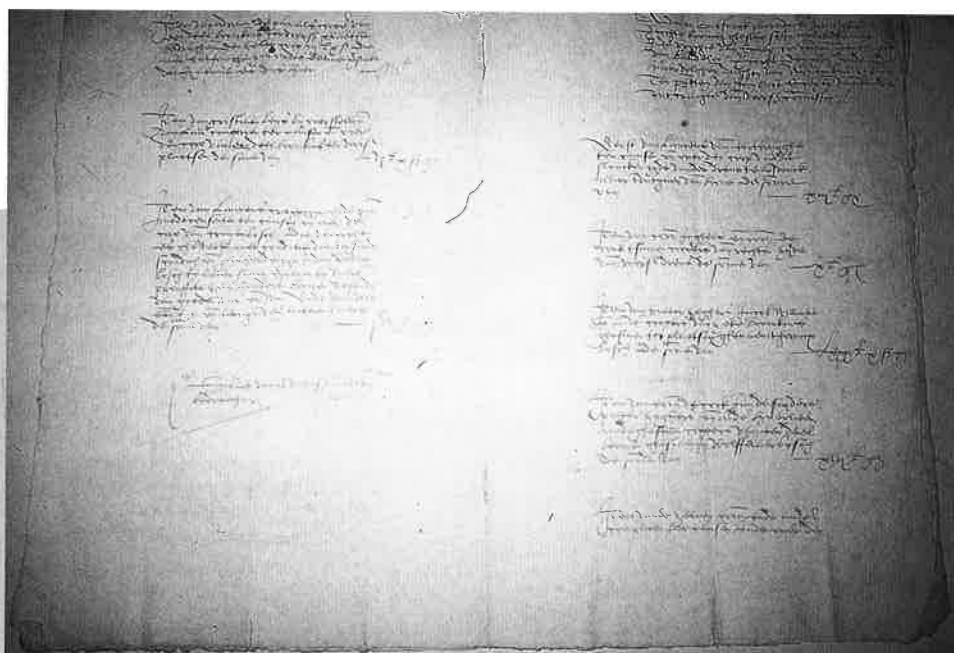
den. Dit werk was uiterst belangrijk voor het geregeld verloop van het liturgische leven binnen de abdiymuren. Het omvatte eveneens de *vita* van Boudewijn van Boekel.

Judocus zou de schaarse overgebleven monastieke documenten zorgvuldig aanvullen tot aan zijn dood in 1626. Later werd het *calendarium* bijgehouden tot in 1781, waarna twee kopiën werden samengesteld, de eerste met aanvullingen tot 1792 en de volgende met obiit-toevoegingen tot 1831.

Een andere monnik, Gullielmus Vander Machteld, gaf in 1652 zijn *Goddelijcke Lofsanghen en Gheestelicken Pijlkokeruit*, een handboek met naïeve liederen in een nieuwe dichtmaat. Monnik *Andreas Goethals* beoefende de Latijnse dichtkunst en schreef onder meer lofdichten voor de abten, die hem bij zijn collega's de bijnaam *de Vergilius* van zijn tijd' bezorgden.

Overbrenging van bouwmaterialen van het oud klooster van Sinaai naar de Gentse refugie, om daar een nieuwe spreekkamer op te trekken: voir tmennen van tien schepen steen uut Bauloo

(R.G., Archief Abdij Boudelo, nr 285, foto auteur).

Jammer genoeg zijn nooit catalogen van de abdijbibliotheek teruggevonden.

In 1653 werd de dood van de ordestichter, Bernardus van Clairvaux, buitengewoon feestelijk herdacht met lofzangen en jaarverzen, samengebracht in de *Vita Medullae*, met prachtig verlichte triomfbogen, enzovoort.

Ook de zes kloosters van de cisterciënzer obediëntie die onder de *paternitas* van Boudelo vielen deden eraan mee: Doornzele, Ter Hagen, Waarschoot, Nieuwenbos, Bijloke en Oost-Eeklo.

De kerk had ondertussen een stenen gewelf gekregen (1644) en ze werd verder afgewerkt en verfraaid. In 1663 was de nieuwe Hemonybeiaard af, enkele jaren nadat de gebroeders Hemony de beiaard van het Gentse belfort hadden gegoten. Met zijn 26 klokken werd hij ingezet voor ruim honderd concerten per jaar.

Ondertussen had de abdij alle terreinen verworven tussen de Boudelostraat, de Ottogracht en het Boudeloo-leitje of *Sleksen*. De lusttuin kon daarom uitgebreid worden en ter versiering bracht men er vazen in aan, samen met kapitelen en voetstukken in witte steen, waarop putti prijken naast een Mercurius- en een Herculesbeeld. In 1695 werd in de abdijmuur een doorgangspoort naar de Oude Vest opgetrokken. Ze zou ruim een eeuw later dienen als ingangspoort naar de Botanische Tuin.

Toen op het einde van de zeventiende eeuw de abdij nog drie huizen aankocht op de Oude Vest, aan het einde van de Boudelostraat tegen de Minnemeers aan, ontstond daar de mogelijkheid een nieuwe brouwerij, een bakkerij en een rosmolen op te trekken. Enkel een smalle strook grond, gelegen tussen de abdijmuur en de Leie, was nog niet in haar bezit. Het eiland in de Waterwijk was bijna voltooid.

In 1713 werden aan de herstelde beiaard vijf Pauwelsklokken toegevoegd. Alle klokken samen vormden nu een ensemble van vier octaven. Een rekening uit 1719 toont aan dat in de abdijbibliotheek een aparte, afgegrensde ruimte voorzien was voor verboden boeken confer de *index epurgatorius* die op tijd en stond door de abdij zelf werd aangevraagd.

Dat het de abdij voor de wind ging bewijzen de verbouwingen in 1716-18 aan het kapittelhuis, de sacristie, de refter en de keuken. De kapittelzaal en de grote audiëntiezaal werden bovendien rijkelijk versierd met houtsnijwerk en stucwerk in speelse rococo. Tal van schilderijen en tapijten gingen deel uitmaken van het decor. De Gentse kunstenaarsfamilie Van Reysschoot maakte zich hierbij uiterst verdienstelijk, net zoals bij de jubileumviering van 1753. Pieter Jan Van Reysschoot leverde 14 schilderijen op doek voor de blinde bovennissen

van de kerk en abt Duermael liet zich ondertussen vereeuwigen door Robert van Oudenaerde.

In 1755 slaagde abt Antoon Patheet erin de laatste strook grond op het einde van zijn schiereiland aan te kopen. In de lusttuin hadden de monniken inmiddels een prachtige vijver aangelegd, *den grooten bassin*, voorzien van uiterst zeldzame Japanse waterplanten.

In 1763 bezorgde Pieter Van Pethegem de abdij een nieuw orgel dat technisch uiterst ingewikkeld was opgebouwd. In de namiddag van 5 september 1765 bespeelde de negenjarige Wolfgang Amadeus Mozart dit schitterende instrument van de *paters bernardinnen*, dat opgesteld was rond het westelijk venster van de toen nog steeds gotische kerk. Vijftien jaar later bekommerde Pieter Norbert Van Reysschoot zich samen met beeldhouwers Jacob Martens, Portois en Charles Van Poucke om de classicistische ombouw van de hele kerk, waarbij rijkelijk gebruik werd gemaakt van witte en zwarte marmer.

Toen in 1773 het klooster van de Engelse jezuiten aan de Steendam gesloten werd zag Engelbert Delfortrie, die in 1759 abt was geworden, de kans schoon om het hele complex, kloostertuin inbegrepen, aan te kopen. Klooster en kerk werden afgebroken en in de plaats verrees een schitterend nieuw prelaatshuis (architect Pulinx, bouwmeester Van

de Capelle).

Hoewel de nakende oorlog tussen Fransen en Oostenrijkers steeds dreigender werd bleef het convent doodgemoeidereerd zijn luxebestaan verderzetten, temeer omdat de in Brussel gevestigde privéraad van keizer Jozef II had geoordeeld dat de Boudelo-abdij voor de staat zeer nuttig was. Landbouweconomische overwegingen hadden hierbij de doorslag gegeven. De vele gronden in het Waasland waren immers onbebouwd, onvruchtbaar en zo mager dat ze voor de modale burger als productieplaats ongeschikt waren. De abdij van haar kant spande zich al jaren erg in om deze gronden te ontginnen, opnieuw in cultuur te brengen en de irrigatie te verzorgen door het graven van grachten en greppels. Bovendien trok de abdij tal van kleine huisjes op in de streek, waardoor de bevolking er toenam met uiteraard een positieve weerslag op de landbouw. Wel moest de abdij eenmalig 3.000 gulden betalen i.v.m. de armoedebestrijding, naast een jaarlijkse bijdrage van 4.000 gulden voor de Religiekas, goed voor ongeveer 8% van haar jaarinkomen.

Toen uiteindelijk de Fransen op 12 november 1792 de stad Gent kwamen bezetten had de abt samen met zijn prior laf het hazenpad gekozen, richting Groningen. Deze houding was wellicht normaal voor iemand die duidelijk politiek benoemd was. Zijn rivaal, G. Pycke, had

destijds meer stemmen gekregen bij de abtsverkiezing maar was toch niet aangesteld.

De achtergebleven religieuzen werden al spoedig geconfronteerd met een waanzinnig hoge oorlogsschatting van 800.000 pond, omgerekend in de huidige munt zo'n 600 miljoen frank. Omdat Delfortrie de meeste eigendomstitels van de abdij had meegenomen was het voor het convent onmogelijk door verkoop van onroerende goederen dit bedrag op te brengen. In 1795 hadden ze nog maar 170.000 pond kunnen verzamelen (hier moet bijgezegd worden dat prior Collier in verband met rekeningen en eigendomsbewijzen een spelletje speelde met de Fransen). Er volgde dan ook confiscatie en op 31 oktober 1796 werden de monniken *manu militari* uit hun prachtige abdij gezet. Sommigen bleven in het Gentse, anderen verspreidden zich naar alle windstreken, maar onder elkaar bleven ze in ieder geval contact houden, onder meer om buiten medeweten van de Fransen de inkomsten uit hun overgebleven domeinen te kunnen controleren. In 1797 slaagde Collier er overigens in zo'n 175 ha van het vroegere abdijbezit terug te kopen, gedeeltelijk met de aan de monniken door de overheid verstrekte compensatiebons.

Er volgde een openbare verkoop van de abdij-inboedel, maar de Gentenaar Charles Van Hulthem kon hierbij verhinderen dat ook de

beiaard ontmanteld werd. Zijn voorstel om de Boudelokerk, die nu Tempel van de Rede geworden was, om te vormen tot *Bibliothèque Départementale* leidde ertoe dat complete bibliotheken en kunstcollecties, die de Fransen in Gent en overal ten lande uit kloosters en abdijen hadden geroofd, voortaan werden ondergebracht in de voormalige abdij. De geroofde schilderijen verhuisden weldra naar de Sint-Pietersabdijkerk, het nieuwe *Musée des Beaux Arts du Département de l'Escaut*.

Naast de kerk werden uitgebreide verbouwingen uitgevoerd met als doel meer ruimte te bekomen voor het snel groeiend aantal boeken en het publiek een leesruimte te bezorgen. Sinds 1797 was in de voormalige kloostergebouwen ook de *Ecole centrale d'enseignement moyen du Département de l'Escaut* ondergebracht.

Ook op initiatief van Van Hulthem werd in 1797 de grote hof van de abdij, die sinds de aankoop van het domein van de jezuïeten één geheel vormde tot aan de Leie met een uitweg naar de Oude Vest, omgevormd tot een educatieve plantentuin, de *Jardin Botanique*. Het ontwerp was van architect Pisson, de aanleg werd gecontroleerd door Bernard Coppens, leraar aan de *Ecole Centrale*. Om het te beplanten terrein zo groot mogelijk te maken werd de monding van de Minnemeersgracht in de Leie meer stroomopwaarts verschoven. De

oude dienstgebouwen van de abdij, zoals de mouterij, de brouwerij, de keuken, de rosmolen, werden gesloopt en enkel de rondbogige poort op de hoek van Boudelostraat en Oude Vest bleef behouden als ingang naar de plantentuin. Oranjeboemen, oleanders en granaatappelbomen uit de tijd van de monniken werden aangevuld onder meer met exotische bomen en gewassen uit de voormalige abdij van Ename. In een periode van bloeiend industrieel kapitalisme werd de tuin voor de Gentse fabrikanen, in wier kringen het kweken van zeldzame uitheemse planten een echte rage was geworden, een uitlaatklep voor hun groeiende stress.

In de *Hortus Gandavensis* beëindigde Pisson in 1808 de bouw van een oranjerie en broeikassen met een verwarmingsinstallatie. In een ander deel van de Plantentuin omvatte de *Ecole de Botanique* in 1804 al 700 geslachten en 2.000 soorten planten, geklasseerd volgens de systemen Linnaeus en de Jussieu. Dit laatste was gebaseerd op natuurlijke verwantschap. Een derde gedeelte werd beplant met coniferen en groenblijvende heesters, en tenslotte was er een hoek voor het vermaak, ontworpen in landschapsstijl, en versierd met borstbeelden van beroemde plantkundigen.

De planten haalde men hoofdzakelijk bij Franse en vooral Engelse kwekers en er waren ook talloze schenkingen uit privé-bezit, zoals een bananenpalm uit de

oranjerie van keizerin Joséphine Bonaparte. De *Jardin National* van Parijs leverde overigens de nodige zaden.

De omvorming in 1804 van de Centrale School tot een *Militair Lyceum* betekende tijdelijk een bedreiging voor de jonge Botanische Tuin, want er was sprake van deze af te schaffen om er een militair oefenterrein aan te leggen. Opnieuw bood Van Hulthem de reddende hand: de Plantentuin werd toegewezen aan de stad en onder de hoge bescherming van het Franse hof geplaatst. Van Hulthem kon evenwel niet verhinderen dat de Continentale Blokkade, afgekondigd door Napoleon in 1806 in een poging Engeland economisch te isoleren, grote schade toebracht aan de plantenverzameling door gebrek aan Engelse leveranciers en hun *know-how*.

Het ex-abtskwartier aan de Ottogracht was ondertussen eveneens in gebruik genomen als bibliotheek. Het ex-prelaatshuis aan de Steendam werd verkocht en zou gedurende tientallen jaren de zetel worden van het Gentse bisdom. In 1814 maakte de Franse bezetting plaats voor het Hollands Bewind, waarbij het Militair Lyceum werd omgevormd tot *Koninklijk Municipaal of Stedelijk Collegie*.

Koning Willem I kwam in 1815 de uitgebreide plantenverzameling in de Gentse Plantentuin bezoeken. Na de opheffing van de Continentale Blokkade was deze door

het hernieuwd contact met de Engelse plantenkwekers en tuinarchitecten volledig gaan heropleven. Van Hulthem werd in dat jaar voorzitter van de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde en zijn inspanningen lagen later aan de basis van de uitgroei van Gent tot een internationaal centrum van tuinbouw en sierteelt.

In 1817 droeg de stad de kruidtuin over aan de pas opgerichte Gentse universiteit en deze stelde hem open voor het publiek. Hoofdhovenier Mussche noteerde in zijn catalogoog op dat ogenblik 970 families en 4.100 soorten planten. De Gentse bourgeoisie bezocht weldra laaiend enthousiast dit prachtige openbare park en wie geld genoeg had liet bij zijn eigen woning een *jardin à l'anglaise* aanleggen.

In 1819 werd het prachti-

ge Van Peteghemorgel door het stadsbestuur voor 3.600 florijnen verkocht aan de Hervormde Kerkgemeenschap van Vlaardingen en de bibliotheek, die nog steeds in de voormalige Boudelokerk gevestigd was, kreeg de bekende nieuwe ingang in neoclassicistische stijl, met een peristyle en een ronde vestibule onder koepel. De boeken hoorden reeds vanaf 1817 toe aan de universiteit, en daarnaast bleef de stad in het Boudelocomplex haar eigen bibliotheek uitbaten.

Stadsarchitect Lodewijk Roelandt ontwierp in 1829 een monumentale neoclassicistische galerij met kolommen, ter vervanging van de oude orangerie. Gezien vanuit de Boudelostraat lag vlak ervoor de 'school'. Ze bestond uit 91 perken waarin op twee rijen naast elkaar alle planten volgens de 24 klassen van Linnaeus waren

opgesteld. Een ander deel van de tuin bevatte planten volgens het de Jussieu-stelsel. Centraal in de tuin lagen een vijver en een rond bassin, dat vanuit de Leie kon bevoorrad worden.

Toen in 1842 te Mellery (Villers-la-Ville, Brabant) de allerlaatste monnik van Boudelo, Joseph Mori, overleed, betekende dit het roemloos einde van een convent dat in de zeventiende eeuw uitgedoofd was tot de tweede grootste kloostergemeenschap van Gent. Het prelaatshuis aan de Steendam werd rond die tijd definitief door de bisschop verlaten. Een lekengenootschap richtte er de Sint-Jacobsschool op en korte tijd later installeerde men in het achtergebouw de Sint-Lucasavondschool. Het Stedelijk Atheneum dat in 1832 het *Koninklijk Collegie* was opgevolgd werd in 1850 Koninklijk Atheneum. Naar het einde van de negentiende

eeuw toe werd de Sint-Jacobsschool omgevormd tot Sint-Jorigesticht, de huidige Vrije Handelschool Sint-Joris.

In 1860 voerde de Leuvenaer Van Aerschodt met zes door hem gegoten klokken een eerder slechte restauratie uit van de beiaard.

De serres in de Botanische Tuin waren ondertussen zo bouwvallig geworden dat de stad zich verplicht zag nieuwe te bouwen aan de kant van de Minnemeers, tegenaan de Leie: het werd een monumentale metaalconstructie, het *groen-huys* geheten, naareen ontwerp uit 1845 van stadsarchitect Van Hoecke.

De nieuwe wintertuin bleek niet erg geschikt te zijn voor de culturen, onder meer omdat de verwarmingsinstallatie, bestaande uit zes verwarmingsketels in rood koper en meerdere honderden meter geelko-

Enkele bomen trotseerden reeds meer dan tweehonderd jaar weer en wind in het Boudelopark, de vroegere Botanische Tuin
(foto auteur).

peren buis, het regelmatig liet afweten.

Voor de aanleg naast het voormalige prelaatshuis van een statige toegangsdreef tussen Sint-Jorisstraat (nu Steendam) en plantentuin moesten een aantal mooie bomen samen met heel wat aanplantingen opgeofferd worden. Een portierswoning, twee wachthuisjes en een ijzeren hek dienden om bedelaars, landlopers en schooiende kinderen buiten te houden.

Een grote overstroming zette in 1872 de hele Waterwijk blank. Ook de verwarmingsketels van de winterserres in de tuin liepen grote schade op. De stad besloot daarom de Ottogracht te dempen, temeer omdat in de wijk cholera was uitgebroken.

De Gentse Staatstuinbouwschool was onder-tussen verbonden met de Plantentuin, waar Van Hulle op dat ogenblik hoofdhovenier was. Zijn

voorstel om deze naar het centrum van het Gentse stadspark over te brengen bleef zonder gevolg. Hier kwam bij dat de stad niet langer bereid bleek in te staan voor het onderhoud ervan en dat de lucht boven de Waterwijk door de toenemende industrialisatie in die buurt steeds slechter van kwaliteit werd.

In 1889 verhuisde de Tuinbouwschool met haar leerlingen naar een terrein aan het stadspark. De oude serres werden afgebroken en vervangen door drie kleine, houten exemplaren die echter onvoldoende kweekmogelijkheden boden. Ook veranderingen die in 1898 aan de oranjerie van Van Hoecke werden uitgevoerd mochten niet baten: de Plantentuin was ten dode opgeschreven en vijf jaar later begon men de kruiden en planten over te brengen naar de buurt van het Gentse Citadelpark. In 1904 trok men dwars erdoorheen een S-

vormige straat, de huidige Bibliotheekstraat, als verbinding tussen de Sint-Jacobskerk en de nieuwe Minne-meersbrug. Langsheen de Leie werd een ander gedeelte van de Plantentuin opgeofferd voor de aanleg van de Boudelokaai. Zo ontstonden de twee huidige 'hondenparkjes', waar slechts enkele bomen nog getuigen van de eerste aanplantingen in 1798.

In 1942 verhuisde de universitaire bibliotheek naar nieuwe gebouwen aan de Rozier. Deze was ondertussen erg aangegroeid, want rond de eeuwwisseling omvatte ze reeds meer dan 100.000 boeken van na 1500, ruim 700 handschriften en een 300-tal incunabelen. In 1979 werd de beiaard ontmanteld. Een aantal klokken werd overgebracht naar het Gentse Belfort: 8 naar de beiaard en 5 naar het museum. De ondertussen nog steeds in de ex-abdijge-

bouwen gevestigde stadsbibliotheek werd in 1980 overgebracht naar een pand aan de Kouter en nadien naar een vestiging aan 't Zuid. In 1983 werd achter het secretariaat van het Koninklijk Atheneum op de kleine binnenkoer een nieuwe, erg bescheiden educatieve tuin geopend, samengesteld op basis van sier-, vezel- en verplanten. De voormalige Stadsbibliotheek aan de Ottogracht biedt sinds enkele jaren onderdak aan de bedrijfsarchieven verzameld door het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, het MIAT. Het Koninklijk Atheneum werd recent ontruimd en de vrijgekomen ex-kloostergebouwen zullen weldra plaats bieden aan kunstonderwijs. Voor de erg vervallen Boudelokerk, die tijdens de Gentse Feesten regelmatig als gespreksforum en 'muziektempel' wordt gebruikt, is nog geen echte bestemming voorzien.

Rechts: het klokkentorentje van de Boudelokapel, nog mét Hemony-beiaard
(SAG, Atlas Goetgebuer)

Een Hemonyklok uit 1661, thans opgesteld in het Belfortmuseum
(foto auteur).

De ontmantelde klokkentoren op de Boudelokerk.
(foto auteur).

Bibliografie

Voor een volledig overzicht raadpleeg:

PASP., *De Wase en Gentse Boudelo-abdij. Van paleis in de moerasen tot eiland in de Waterwijk*, Gent, 1998

Voornaamste geraadpleegde werken:

ASAERT G., VLEESCHOUWERS C., *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent*, Deel I Inventaris - II Regesten der Oorkonden, Band 1-2, Brussel, 1976, 1983

BERLIÈRE U., ASAERT G., e.a., *Monasticon Belge. Tome VII, Ordre de Cîteaux, Abbaye de Boudelo à Sinaai-Waas puis à Gand*, Centre National de Recherches d'Histoire Religieuse, Liège, 1980

BOON-BAILLEUIL B., COLMAN-STEVENSC., DESEYN G., e.a., *Gent, groen van nu en toen. Historische tuinen van de Middeleeuwen tot nu*, Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie, Gent, 1982

DE BELIE A., *De Boudelo-abdij archeologisch onderzocht*, Culturele Kring Boudelo, Sint-Niklaas, 1997

DE HERDT R., *Gentse Floraliën. Sierteelt in Vlaanderen*, Gent, 1990

DESEYN G., *Rondom de Minnemeersgracht: Ontwikkeling van een vroeg-industriële site*, in 'Industrieel Netwerkmuseum Gent', Wandelingen, 29-57, Gent, 1989

DEVRIESE L., MARYNS D., *Huizenbestand en*

bedrijvigheid tussen Oudevest en Minnemeersgracht in de 18de eeuw, in 'Tijdschrift voor Industriële Cultuur', Jaargang 13 nr 4 Deel 52, 33-44, Gent, 1995

FREDERICQ-LILARM., *Gent in de 18de eeuw. De schilders Van Reysschoot*, Ruiselede, 1992

HENDRIX G., *Bernardina en Cisterciensia in de Universiteitsbibliotheek*, Leesboek-Katalogoog, Gent, 1990

HENDRIX G., *Geschreven en gedrukte woorden uit Boudelo*, Deel I,II, Leuven, 1999

MICHIELS M., *Het prelaathuis van Boudelo, zetel van de Handelschool Sint-Joris. Historisch overzicht 1623-1993*, Gent, 1993

RUWET W., *Het domein en de financiën der abdij van Boudelo tijdens de eerste eeuw van haar bestaan (XIIIe eeuw)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1941

VAN DAELE R., *Het land van Reynaert*, Leuven, 1993

VERELST D., *Grondbezit en grondbeheer van de abdij van Boudelo in de 14de eeuw. Structuur en exploitatie*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1977

VERVINCKT H., *Het domein der abdij van Boudelo in de XIVe eeuw. Structuur en uitbating*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1965

VYNCKE P.F., *Geschiedkundige schets der Abdij van Baudeloo*, Gent, 1922